

WSTĘP

Zagraniczna migracja zarobkowa jednego bądź obojga rodziców i w związku z tym pozostawianie dzieci w kraju pochodzenia powoduje zmiany w funkcjonowaniu rodziny. Problemy wpisane w sytuację rozłąki są jego nieodłączną częścią, wpisującą się w biografie członków rodziny jako stały element organizacji życia. Wypowiedzi badanych odzwierciedlają cykliczny rytm życia codziennego, wskazując na codzienną nieobecność oraz święteczną obecność migranta, która ma konfliktogeny charakter. W podjętej analizie chciałam ukazać odmienne, ale też podobne sposoby postrzegania, organizowania oraz doświadczania czasu przez młodzież z rodzin migracyjnych mimo dorastania w różnych warunkach. Starłam się jak najgłębiej wniknąć w doświadczenia członków rodzin migracyjnych i odtworzyć obraz „eurosieroctwa” z opowieści dzieci emigrantów i ich bliskich, m.in. rodziców, dziadków czy osób sprawujących nad nimi opiekę na czas nieobecności rodziców.

Jak wskazują Jan Włodarek i Marek Ziółkowski, „Metoda biograficzna w różnych swych odmianach i w rozmaity sposób odwoływała się zawsze do subiektywnej perspektywy badanych osób, czyniąc ich własny punkt widzenia niezbędnym punktem wyjścia do konstruowania uogólnień teoretycznych”¹. Biorąc pod uwagę wyjątkowość problematyki sposobu funkcjonowania rodzin doświadczających rozłąki migracyjnej i kategorii czasu, uważam, że wybór metody biograficznej pozwolił mi na maksymalnie dogłębne zbadanie tak złożonej rzeczywistości. W ramach tej metody korzystałam z techniki wywiadu narracyjnego. Narzędzie, jakim jest wywiad autobiograficzny, pozwoliło mi na uzyskanie od narratorów – dzieci

¹ J. Włodarek, M. Ziółkowski, *Teoretyczny i empiryczny status metody biograficznej we współczesnej socjologii*, [w:] J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.), *Metoda biograficzna w socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Poznań 1990, s. 3.

migrantów – opowieści wielowątkowych i wieloetapowych o całym ich życiu. Kaja Kaźmierska i Katarzyna Waniek zauważają, że „W koncepcji autobiograficznego wywiadu narracyjnego chodzi [...] nie tylko o stworzenie określonego narzędzia badawczego, lecz także o uruchomienie konkretnej perspektywy teoretycznej, która ma towarzyszyć badaczowi od momentu empirycznego zakreszenia badanego pola przez proces zbierania materiału aż do jego analizy”². Co istotne w związku z przedmiotem prowadzonych przeze mnie badań, „Narracja o doświadczeniach biograficznych odkrywa to, co stało się w przestrzeni społecznej z punktu widzenia uczestniczących i działających w niej jednostek. Owa rekonstrukcja przebiegu życia dokonywana w narracji (będącej zwartym opowiadaniem, w którym przytaczane zdarzenia są ze sobą powiązane) ma na celu odtworzenie sekwencji zdarzeń ukazujących, swoistą dla życia człowieka, ciągłość doświadczenia biograficznego”³.

Wykorzystanie metody biograficznej uznaję za najistotniejsze w przeprowadzonych badaniach. Autobiograficzny wywiad narracyjny stanowił jeden ze sposobów pozyskiwania bogatego materiału badawczego, jaki zebrałam. Wszystkie wywiady: kwestionariuszowe, wywiady swobodne, wywiady swobodne ukierunkowane oraz narracyjne przeprowadzałam samodzielnie, po to, aby przekaz o doświadczeniach biograficznych związanych z migracją był jak najszerszy i aby nie utracić jego pozawerbalnej, silnie emocjonalnej strony, która daje się najpełniej odczytać w bezpośredniej relacji z badanymi. Uzyskanie wielowątkowego, syntetycznego, a zarazem szerokiego portretu współczesnej rodziny migracyjnej było możliwe m.in. dzięki wykorzystaniu zaproponowanej przez Oscara Lewisa tzw. metody zwielokrotnionej autobiografii, która polega na pozyskiwaniu opowieści o jego życiu od każdego członka rodziny i konfrontowaniu tych narracji. To podejście, które znalazło odzwierciedlenie w moich badaniach, okazało się cenne ze względu na szansę porównania uzyskanych wypowiedzi. Wśród badanych znaleźli się nie tylko adolescenty ówczesnie doświadczający rozłąki z rodzicem-migrantem, ale również osoby podczas badań będące w okresie wczesnej dorosłości, które miały za sobą wieloletnie doświadczenia rozłąki z rodzicami, także w czasie dzieciństwa i dorastania. Włączenie tej grupy do prowadzonych przeze mnie badań pozwoliło na poznanie i przedstawienie pełnego obrazu osób doświadczających „eurosieroctwa” z uwzględnieniem ich dalszych losów, a ponadto dało szansę na ukazanie retrospektywnej oceny funkcjonowania rodziny migracyjnej.

² K. Kaźmierska, K. Waniek, *Autobiograficzny wywiad narracyjny. Metoda – technika – analiza*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2020, s. 14.

³ Ibidem, s. 15.

Prezentowana analiza badawcza jest w zamyśle odniesieniem do zagadnień, które tworzyć miały względnie spójny obraz biograficznych doświadczeń członków rodzin migracyjnych, a szczególnie sposobu funkcjonowania pozostających w kraju pochodzenia dzieci migrantów. Zagadnienia te ukazują zorientowany wokół doświadczeń rozłąki rytm życia rodzin migrantów, a także skupiony na obowiązkach, poczuciu osamotnienia i tymczasowości okres adolescencji ich dzieci. W rozdziale pierwszym przedstawiłam założenia teoretyczne i metodologiczne, opisałam skalę i społeczne tło migracji zarobkowych Polaków po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, ze szczególnym naciskiem na opis migracji rodzicielskich oraz sytuacji, w jakiej znajdują się dzieci pozostające w kraju pochodzenia podczas pobytu zarobkowego rodziców poza granicami kraju. Rozdział zawiera charakterystykę kategorii rodzin doświadczających rozłąki w wyniku migracji zarobkowej. Nawiązuje on do wcześniej prowadzonych w Polsce badań dotyczących rodzin transnarodowych. Ponadto wprowadza silnie powiązane z kategorią rodzin rozłączonych pojęcie „eurosieroctwa” i dziecka pochodzącego z rodziny migracyjnej. W części drugiej pierwszego rozdziału przedstawiłam metodologiczne podstawy badań własnych oraz opisałam przebieg badań i dokonałam ogólnej charakterystyki zebranego materiału. W tej części książki zostały scharakteryzowane podstawy badań oraz uzasadniony wybór metody biograficznej, do której punktem wyjścia była „biograficznie uwarunkowana struktura znaczeniowa ustanowiona przez podmiot”⁴.

W rozdziale drugim zaprezentowałam rytm życia rodzin migracyjnych, rozpoczynając od zobrazowania specyfiki spędzania i upływania czasu w rodzinach rozłączonych. Istotne w obszarze podejmowanej przeze mnie problematyki jest to, że funkcjonowanie rodzin rozłączonych wskazuje, iż migracja wpisuje się w ich życie jako stały element organizacji życia rodzinnego. Bogaty materiał pozyskany w trakcie badań pozwolił na przedstawienie kategorii czasu w rodzinach migracyjnych, ze zwróceniem uwagi na jego cykliczność i fragmentaryczność ze względu na podporządkowanie codziennego funkcjonowania rodziny harmonogramom wyjazdów i przyjazdów migrantów. W tym aspekcie badania ukazały różnorodne doświadczenia członków rodzin, nacechowane osobistymi i nierzadko intymnymi przeżyciami związanymi z rozłąką, osamotnieniem, oczekiwaniem na zmianę życia. Pozwoliło to na przedstawienie ról w rodzinie, w tym ról przejmowanych przez dzieci w rodzinie migracyjnej. Szczególne znaczenie w prowadzonej przez mnie analizie ma powracająca w narracjach rola rozłąki, głównie w relacji dziecka z rodzicem-migrantem, ale także pośrednio

⁴ N.K. Denzin, *Reinterpretacja metody biograficznej*, [w:] J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.), *Metoda biograficzna w socjologii*, s. 58.

ukazywana w relacji między małżonkami, której wpływ na doświadczanie przez dzieci własnej rodziny jest niebagatelny. Te zagadnienia stały się ważną częścią badań prezentowanych w rozdziale drugim.

W rozdziale trzecim zaprezentowałam codzienność osób dorastających w rodzinach migracyjnych, w tym sposób postrzegania doświadczeń „eurosieroctwa” w kontekście przeżywania czasu – przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Ukazywane w narracjach doświadczenia miały różnorodne konteksty, konsekwentnie jednak sprowadzane były do przeżyć determinowanych rozłąką, którą wiązać można z charakteryzowanym przez badanych poczuciem osamotnienia i samotności. Ze względu na wagę, jaką do tego rodzaju doświadczeń przywiązywali badani, ich znaczenie w życiu codziennym młodzieży z rodzin migracyjnych stało się istotną częścią analizy. Odniosłam się ponadto do roli, jaką pełni poczucie tymczasowości w rodzinach migracyjnych. Zaprezentowałam również sposób postrzegania decyzji o migracji rodzica przez dzieci emigrantów. Szczególne miejsce w rozdziale trzecim zajmuje zaś analiza zmartwień i trosk młodzieży z rodzin migracyjnych, która jest swoista dla osób doświadczających rozłąki.

Ważną częścią podjętych przeze mnie badań było ukazanie niejednoznacznego w ocenie społecznej, ale także w literaturze badawczej, pojęcia „eurosieroctwo”. Mając świadomość ograniczeń tego konstruktu, podjęłam analizę rozumienia i swoistego przyzwolenia na używanie tej kategorii, co ma odzwierciedlenie w rozdziale czwartym, w którym opisałam wytwarzany obraz „eurosieroctwa” i jego doświadczanie przez młodzież z rodzin rozłączonych. W tej części omówiony został szeroko dyskutowany wątek sieroctwa emigracyjnego w kontekście etykiety „eurosierota” w ocenie samych dzieci emigrantów. Dla przedstawienia szerszego obrazu problemu zaprezentowałam stereotypowy wizerunek rozłąki migracyjnej oraz stygmat „eurosieroctwa” w doświadczeniach adolescentów. Poruszyłam kwestię „eurosieroctwa” w kontekście roli obcego z perspektywy relacji rówieśniczych. Ze względu na starania o to, aby prezentowane badania uwzględniały wielostronne doświadczenia migracji, rozdział zawiera analizę rozłąki migracyjnej, jaka zawarta jest w opinii pozostałych członków rodzin rozłączonych, czyli współmałżonków pozostających w kraju pochodzenia z dziećmi, a także dziadków, krewnych przejmujących opiekę nad dziećmi i młodszego rodzeństwa głównych narratorów, którzy stają się dla nich jedynymi opiekunami.

Kiedy rozpoczęłam pracę badawczą nad zagadnieniem biografii młodzieży z rodzin migracyjnych, chciałam ustalić, jak kształtuje się historia życia młodzieży, która doświadczała rozłąki z rodzicami z powodu ich migracji zarobkowej, jaki rytm codzienności charakteryzuje osoby, które

podejmują rolę człowieka dorosłego w związku z sytuacją rozłąki i jakie są ich sposoby radzenia sobie z nowymi wydarzeniami życia codziennego. Zadanie, jakie sobie postawiłam, było bardzo wymagające, ale dało szansę na pozyskanie ogromnego jakościowo i ilościowo materiału badawczego, który ostatecznie liczył 1373 strony. Tak szeroko zarysowana treść wywiadu dawała badanym szansę na podzielenie się własnymi doświadczeniami biograficznymi, które w dużej mierze zostały ukształtowane, ich zdaniem, przez migrację rodzica.

Szczególnie ważne jest, że bez względu na to, czy za granicę do pracy wyjeżdżał jeden czy oboje rodziców, dzieci czuły podobną odpowiedzialność za powodzenie funkcjonowania rodziny w rozłące. Ponadto sytuacja wyjazdu jednego rodzica była tylko pozornie lepsza niż wyjazd matki i ojca razem ze względu na to, że dziecko wprawdzie miało blisko jednego rodzica, lecz jednocześnie był on „daleki”, gdyż borykał się z samodzielnym prowadzeniem domu i tęsknotą. Dzieci miały przed oczami obraz rodzica tęskniącego, czasem osamotnionego i zrezygnowanego. Burzyło to złudzenia o dobrym życiu drugiego z rodziców za granicą, któremu dzieci mogły przez analogię przypisywać podobnie trudne doświadczenia rozłąki. Różnice w odczuwaniu rozłąki zostały podkreślone w prowadzonych przeze mnie analizach. Mam świadomość, że niezależnie od tego, jak bogaty jest pozyskany materiał badawczy i jak dalece będzie on prezentował spójny obraz, charakterystyka funkcjonowania rodzin migracyjnych będzie zawsze ukazywała różnorodność.

Ze względu na wielowątkowy, szeroki i szczególnie emocjonalny materiał, jaki otrzymałam w badaniach, w niniejszej książce zamieściłam wiele egzemplifikacji indywidualnych interpretacji własnej sytuacji życiowej dzieci emigrantów. Miało to na celu skoncentrowanie się „nie tylko na treści wypowiedzi badanych czy na tym, jakie rzeczy lub wydarzenia opisują oni w swoich wypowiedziach, ale również na tym, jak o nich mówią, dlaczego powiedzieli właśnie o nich oraz jakich uczuć i doświadczeń doznali”⁵. Narratorzy w sposób szczególnie otwarty, z dużym entuzjazmem odnosili się do kwestii udziału w badaniu, mimo że treść wywiadu często dotyczyła bardzo trudnych obszarów ich funkcjonowania i wymagała odniesienia się do przykrych dla nich doświadczeń, o których – jak deklarowali – nigdy wcześniej nie rozmawiali. Zwracali oni uwagę na konieczność dostępu przez nich do wyników badań, w których brali udział. Istotne jest, że zdecydowana większość respondentów reagowała dużym zainteresowaniem prowadzonymi badaniami oraz chęcią włączenia w ich przebieg pozostałych

⁵ G. Gibbs, *Analizowanie danych jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, ss. 130–131.

członków rodziny i znajomych, którzy mają podobne doświadczenia. Członkowie rodzin migracyjnych podczas wywiadów tworzyli wielowątkowe i przejmujące opowieści o doświadczeniach rodziny, ukazując, w jaki sposób rozłąka migracyjna odcisnęła piętno na ich biografii. Otrzymany materiał był bardzo trudny do analizy ze względu na jego emocjonalny charakter, a także konieczność, by w jak najbardziej rzetelny i wielowymiarowy sposób przedstawić rzeczywistość osób doświadczających rozłąki migracyjnej. Mam nadzieję, że prezentowana książka stanowi wierne odzwierciedlenie różnorodnych doświadczeń, którymi narratorzy podzielili się podczas wielogodzinnych wywiadów obrazujących piętno „eurosieroctwa” w ich biografii.